

1914 nov. 21

*Br. Burián Istvánnak, a király személye körüli miniszternek feljegyzés-fogalmazványa:
„Adalék a magyar nemzetiségi kérdéshez”¹*

Ref. Zsinati Levéltár, Burián-iratok 11:44/1–6
(Sajátkezű, hasábosan tintával írt fogalmazvány)

XI/21 14

A magyar nemzet nem tartozik sem azok közé, melyek különféle hódítás vagy vándorlás által egymás mellé került törzsek egy fajjá való összeolvadásából keletkeztek (mint az angol, francia, bolgár stb.), sem azok közé, amelyekben egy szám vagy fajierő szerint túlnyomó, minden más ethnikus elem érvényesülését kizáró nép uralkodását a közte meglevő kisebbségek kiirtása vagy teljes felszívása által kétségtelessé tette.

A magyar faj ezen országban alighanem egészen a közel múltig mindig kisebbségben volt, de erejénél és kiváló államalkotó tulajdonságainál fogva ő teremtette meg és alkotta a politikai nemzetet, melybe az ország területén lakó többi fajok oly intézmények által voltak beillesztve, melyek ugyan lehetővé tették[,] sőt eszközölték is a nem magyar fajúak közül egyes csoportoknak bevetelét a politikai nemzetbe, de a fajok összeolvadását sem célba nem vették, sem önműködőleg létre nem hozták. Hiányzott mind az intézményeknek, mind az erőszaknak, mind a fajrokonságnak vagy vonzalomnak azt eredményezhető behatása. A latin nyelv használata azt hozta magával, hogy a tisztán kulturális befolyás sem érvényesült nemzeti irányban, és csak midőn az uralkodó faj maga eszmélt nemzeti ébredésére és nyelvének is kiművelésére és a közéletnek is minden terén való használatára tudta a nemzeti jellegű közművelődésben is megállani helyét mint az ország vezető eleme és tudta kiterjeszteni nyelvének érvényesülését a köz- és magánéletben, de, behatása eszközének megfelelőleg, legfőképp a városokban, mint a művelődés központjaiban. Ezen szép fejlődés folyamán a beolvastásnak ezen törvényes és kulturális módszerei által ment végbe úgyszólván a magyarság leltározása ezen országban, mely a működő erők továbbhatása által mind kedvezőbb további eredményekkel kecsegtet ugyan, de amely egyszersmind világosan feltünteti azt a határt, amelyen túl alig lesz lehetséges eljutni a magyar nemzetnek nyelv és ez által fajvegyülék szerint is való egységsítésében. A magyar nemzeti újjászületés ugyanis nem elszigetelt tünet volt Európának e részében, hanem csak valamivel megelőzte azon népeknek is nemzeti öntudatra ébredését, amelyek ezen or-

¹ Burián 1913–1915 között, külügyminiszterre való kinevezéséig volt a Tisza-kormány király személye körüli minisztere, Tisza politikai bizalmasa és feltétlen híve. Itt közölt feljegyzés-fogalmazványa a tárgyi pontatlanságok ellenére (pl. a magyarság számarányára vagy az asszimilációs nyereségek kétségbe vonására utaló kitételek) fontos dokumentuma annak, hogy a magyar politikai vezetőréteg már a háború első évében tisztában volt a nemzetiségi kérdés rendkívüli jelentőségével és annak Magyarországra nézve már ekkor felszjelő vészterhes következményeivel. Ugyanakkor azt is jelzi, hogy a Tisza-kormányzat továbbra is mérlegelte az engedékenyebb nemzetiségpolitikai gyakorlatnak a kemény kéz politikájával való felváltását. A valószínűleg Tisza felkérésére készült Burián-féle feljegyzés a szeparatistikus nemzetiségi mozgalmakkal szemben felhasználható jogi intézmények „hézag”-ára — a bűncselekmény hiányában nem büntethető haza iránti hűtlenség problémájának kezelésére — hívja fel a figyelmet. Burián javaslata ennek a „hézag”-nak a kitöltésére a bizonyíthatóan államellenes érzelmű személyek birtokelkobzása és kiutasítása lett volna, amihez a történeti jogalapot a nemzetiségeknek „vendégek”-ként való minősítése adta volna. Megjegyezzük, hogy ez utóbbi érvelést a háború folyamán Buriánál jóval haladóbb gondolkodású kelet-európai politikusok is felvetették: az önálló Csehszlovákia létrehozásáért küzdő T. G. Masaryk a csehországi német területekre vonatkozó cseh igényeket támasztotta alá ugyanezzel az argumentummal, igaz, ekkor még magukra a németekre bízva a döntést, az új államban kívánnak-e maradni, vagy önként távoznak.

szágot a magyaron kívül lakják, vagy amelyeknek nálunk is fajrokonai vannak. Ugyanazon indító erők mindenfelé hasonló tüneményeket szültek, és ezeknek első eredménye az volt, hogy gátat vetettek a későn foganatosított magyarosítás ellen. Nem volt már, sem nálunk, sem másutt olyan apró nemzetiség, amelynek sajátosságát, nyelvét[,] sőt tájszólását is sajtó, irodalom, költészet, iskola stb. meg nem rögzítette volna. A tömegekbe behatni faji asszimilációval többé nem lehetett. A nemzeti nyelvnek állását mint a nemzeti politikai egység palládiumát és kifejezését most már nem csak kultúrailag, de megfelelő törvényes intézkedésekkel is kellett körülsáncolni. Mert a nemzetiségekben a faji öntudat erősödése csakhamar politikai törekvésekben kezdett kidomborodni és ott, ahol hason fajú külállamokkal vagyunk szomszédosak, nagyon követelő állást foglalni[,] sőt olykor-olykor centrifugális kinövéseket is hajtani.

Mióta Magyarország önrendelkezését visszanyerte, kormányzata és törvényhozása az idevágó kérdésekkel sokat foglalkozott, és lehet mondani majdnem mindig azon konzervatív, de engesztelékeny szellemben, mely, az ország egységének minden kételyen és megbolygatáson felül helyezése mellett, és az alkotmányosan biztosított jogegyenlőség kereteiben a nemzetiségeknek sajátosságait és külön szükségleteit liberálisan iparkodott figyelembe venni. A társadalom, meglehetősen, nem tartott mindenütt egyenlő lépést a kormányok intencióival és a változott körülmények igényeivel. Ez itt-ott rossz vért szülhetett, de jóhiszeműleg a nemzetiségek elnyomatásáról szó sem lehetett, és sokszor csak rajtuk múlt, hogy az államnak irántuk táplált jó akaratának nem még több jele válhatott valóvá.

Köztudomású azonkívül, hogy az ország fölvilágosodott közvéleményének jóváhagyása mellett éppen a jelenben készül sok oly intézkedés, mely feleltet alkalmas lesz arra, hogy az egész nemzet minden tagja [...] egy állameszmében való belső egyesítése valóra válhassék.

Ez volt a helyzet a világháború előtt, és annak szerencsés befejezése sem fogja azt lényegileg megváltoztatni. Emelkedett öntudattal[,] de ugyanoly erőviszonyban fognak a nemzetiségi tényezők az ország belsejében szemközt találkozni egymással, és csak külső vonatkozásaikban állhatnak be oly változások, melyeknek horderejét mérlegelni most még feltételesen is nehéz.

A kormányzat elvi álláspontján azonban ez alig fog változtatni, és a kifejezett szándékok, a tett ígéret meg fognak valósulni.

Nem lehet kételkedni abban sem, hogy a nemzetiségeknek kijutó új egyházi, kulturális, nyelvi és közgazdasági előnyök azoknak zömére megnyugtatólag fognak hatni és fokozni fogják ragaszkodásukat azon állam iránt, melyben oly sok évszázad viharain keresztül meg tudták óvni nemzetiségüket, és mely most fokozott igényeiket is bőkezűen teljesíti, csak hogy igazán jól érezzék magukat ezen hazában.

De meg lehet követelni azután, hogy ezt a hazát ne bolygassák többé félreálló sérelmeikkel és másfelé nem tekintő odaadással működjenek közre annak fejlődésében, haladásában és gyarapodásában, mely az ő jövőjüknek kilátásait is magában foglalja.

A kérdés az, lehet-e ezt tőlük minden önámítás nélkül elvárni, illetőleg módjában van-e a magyar államnak ilyen magatartásukat a jövőben magának biztosítani? Hisz ezen biztonság nélkül a magyar állam nagylelkűsége révén csak újabb küzdelmeknek nézne elébe egy meggyarapodott, megizmosodott ellenféllel.

A nemzetiségekkel való jó vagy rossz, kiegyenlítő vagy domináló elbánás ma már nem öleli fel a kérdés egész terjedelmét. A velük szemben követett politika nagyon befolyhat anyagi és művelődési helyzetükre, megalégedésükre, törvénytiszteletükre, de van néplelkületüknek egy szöglete, amelyet a kis fajok öntudatra ébredése óta mindama mozzanatok nem érintenek, sőt amellyel szemben talán éppen mindaz, ami a nemzetiségek érdekében bölcs belátásból vagy az idő kényszere alatt történik, egyenesen célt téveszthet, amennyiben az országadta kultúra és művelődés emlőin táplált nemzetiségi ember csak fogékonyabbá lesz most már önértetesebb fájának „ideáljai” iránt és azoknak

* Eredetileg: tagjának, majd a rag kihúzva, alatta olvashatatlan betűk.

hathatósabb támaszává. Ez oly tünet, amely mindenütt észlelhető, ahol nemzetiségek élnek az államalkotó nemzet mellett, és ebből Magyarország sem képezhet kivételt. Egy nemzetiségekkel megáldott állam sem térhet ki azon dilemma elől, hogy az elnyomott és a kielégített nemzeti kisebbségek egyaránt válhatnak az illető országok nyugodt fejlődésének, sőt területi épségének nehézségeivé. Mert ha az elnyomatás szüli a centrifugális törekvéseket, a művelődésben elért haladás terjeszti az ethnikai összefüggések tudatát, növeli az igényeket és fokozza az akcióképességet ama törekvések szolgálatában.

Az államnak szerepe a nemzetiségekkel szemben, ami a célt illeti, nagyon egyszerű: az ország belső és külső egységének és sérthetetlenségének fenntartása. De már az eszközök rendszerében is egymásutánjában kell különbségnek lenni, aszerint[,] amint az egyes nemzetiségek életében a tárgyalagos és érzelmi tényezők változnak.

A hazának joga van hűséget és ragaszkodást követelni minden polgárától és kötelessége, ha kell, azt kierőszakolni.²

A törvény fegyvert ad az állam kezébe, hogy megfenyítsen és lehetőleg meggátoljon minden az állam intézményei, épsége és biztonsága ellen irányuló tényt vagy szándékot. Azonkívül vannak az államnak hathatós eszközei arra, hogy lakosságának azon részébe, mely faj, vér és nyelv szerint nincs összenőve a teljes egység érzületében az ország államalkotó nemzetével, belenevelje és beleöntse az összetartozás tudatát[,] amennyiben az évszázados történelmi közösség azt nem teremtette volna meg, vagy a jelenkor izgatásai megingatták volna.

De valljuk meg, hogy mindezekkel már teljesen célt nem érhetünk.

A nemzetiségi tömegekben az együtt megfutott hosszú pálya érzete bizonyára erős, márcsak mint megszokás is, de az eszmeterjesztés mai mindenütt beszivárgó eszközeinek hatása alatt sokakban meginog, és helyét elfoglalja az eddigi való vagy képzelt alárendeltségből való kikíváncozás teljes érvényesülés vagy éppen egy fajazonos új közösség felé.

A törvény szigora és az ilyen mozgalmak óvatos fegyelmezettsége úgyszólván mindenkit megtart a külső törvénytisztletben. Egyeseknek, ha kell, megfenyítése intő példákat állít fel[,] de épp úgy mártíromokat csinál.

Az állam nevelő és beolvasztó szerepe hatalmas szolgálatot teljesítenek a nemzeti egység ügyében, de máris oly erős és kiküszöbölhetetlen ellenhatás[sal] állanak szemben, hogy mindenütt eredményt elérni nem tudnak. Befoglaló képességükön kívül marad sok oly jóhiszemű népelem, amely egy új nemzeti „ideál”-nak rendszeresen és ügyesen belejozott varázsától már nem tud megszabadulni. Ezek képezik bizonyos tekintetben államunk nemzeti belserveszetének legveszedelmesebb megkárosítóit, mert érzelmi világukba behatni nem lehet, megfenyíthető cselekedetektől tartózkodnak és „tisztá kultúrák”-ban terjesztik a nemzeti disaffekció és a csak jó alkalmat leső elpártolás bacillusait.

Méltatlankodással vagy szemrehányással ezt a helyzetet és a vele szült problémát elütni nem lehet. Legkönnyebben átérezhetjük talán azt, ami nemzetiségeink bizonyos elemeit jóhiszeműleg mozgatja, ha belegondoljuk magunkat azon feltevésbe, hogy határaink mögött valahol léteznék egy 10–20 milliónyi fajmagyar független állam, és azon fejleményekben[,] amiket az ilyen tényállás minden valószínűség szerint eszközölné.

Tőlünk őszinte³ és lényükben gyökerező nemzeti érzésük szerint idegen elemekkel szemben az államnak bünyenyítő feladata igazság szerint nincs, de azért van rájuk vonatkozó parancsoló kötelessége, mert az ország egységes együttérzésére nézve kártékonyabbak, mint azok, akik vétséget követnek el és azért lakolnak. Ez az elem, a szívével és gondolataival elszakadt nemzetiségi, idegen

² A fogalmazványt Burián utóbb (vékonyabb tollal) gondosan átjavította, számos beszúrással kiegészítette: ezt a végső formát vettük a közlés alapjául. — E helyütt már az első fogalmazás közben kihúzta a következő bekezdést: „A kérdés az, megvan-e erre a képessége, és hogy kik ellen kell voltaképp megvédelmezni?”

³ A bekezdés eleje mellett ferdén ceruzával: „hézag” — feltehetően Tisza István megjegyzése, s valószínűleg a következő bekezdésre utal.

test a hazában, rákfene[,] mely terjed és elharapózik, még pedig a törvény védelme alatt, mely mostani szerkezetében meg sem engedné, hogy ellenük pl. a veszélyre figyelmessé lett társadalom hatályosan felléphetne.

Hézag van tehát intézményeinkben, mely régi időkben és nemzeti fölényünk belső érinthetlenségének tudatában talán nem volt érezhető, de ma azt eredményezi, hogy országunknak olvasztó és bontó elemei közt a legveszedelmesebbiket, t.i. az óvatosan, kifogástalan formában, szívükkel és elméjükkel idegen bálványok oltárán áldozókat, nem tudjuk köreinkből eltávolítani, államszervezetünkben kiközösíteni.

Már pedig minden államnak elvitázhatlan természetes joga, hogy ellenségeit kebelében ne tűrje meg. Ha az államnak szabad a nem kívánatos külföldit eltávolítani, akinek pedig iránta hűségi kötelességei nincsenek, mennyivel inkább kell az államnak szabadulhatnia oly polgáraitól, kiknek belső elpártolása és más államhoz való vonzódása köztudomású.

Itt oly jelenségekről van szó, mint amilyenekről az ország bizonyos részeiben mindenkinek van tapasztalása, és amelyeknek kiküszöbölése egyik feltételét képezi nemzetiségi viszonyainknak jövő egészséges berendezését.

A legliberálisabb álláspont az, ha valakit nem üldözünk és nem büntetünk oly érzületért, mely tőlünk eltávolítja, de mely legyőzhetlen benne és melyről nem tehet. De akkor tőle belső jogosultsággal megkövetelhető kötelessége, hogy vonja le következményeit lelkületének, hagyja el ezt a hazát, melyet megtagad, s távozzék oda, ahova szíve vonzza.

De nem így cselekszenek hazánknak ilyenfajta fiai, hanem itthon és az állami terület rovására akarják iparkodásaikkal vagy álmaikban megvalósítani az elszakadást.

Azt lehet mondani, hogy sem mi magunk, sem államiságunk ellenségei, nem különböztetünk meg eléggé a nemzetiségeink lakta vidékek és a nemzetiségi lakosság közt.

Egy a századok viharaiban kialakult nemzeti állam szerves egészet képez, melynek részei a fejlődés törvényei és szükségletei szerint össze vannak nőve és melynek a határai bástyáit képezik. Ha az államban idegen fajok fennmaradtak, ezek a honalapító nemzetnek behódoltak, s azért lettek megkímélve, vagy bevándoroltak, és ekkor hűséget esküdtek. De az ország területének sem egészére, sem részére, a magán tulajdon jogain túl, igényt nem tarthatnak. És itt rejlik a nagy, különösen nemzetiségeink érzületében szándékosan nagyra növelt félreértés. Tehát a szerb vagy román lakta terület is tiszta magyar terület. Kritérium vagy vita alá kerülhet az illető lakossági csoport jogi helyzete, de sohasem az egész terület feletti oszthatatlan állami fenségjog, mely a személyes földbirtoklást is természetesen a hűség feltétele alá veti. Az állami birtokelkobzás jogelve az államfennhatóság természetes folyománya és sehol sincs teljesen feladva, habár a modern jogfejlődés azt majdnem minden a polgári életben előforduló esetben gyakorlaton kívül tudta helyezni. De az állam területi szuverenitása elemi jog (jus primarium) a személyes területi tulajdonjoggal (jus secundarium) szemben, és egy állam sem mondana le a birtokelkobzás joga felélesztéséről ott, ahol a salus rei publicae azt megkövetelné. Ez az eset pedig világosan előáll akkor, ha az állam polgárja megtagadja a szolidaritást az országgal, melyhez tartozik.

Kiakolbóltás és birtokelkobzás lesznek tehát azon hathatós eszközök, melyekkel az ország megszabadítja magát oly hűtlen fiaitól, kik akár tetteikkel, akár lelkületükkel tanúsították, hogy ezen ország létcéljaival és érdekeivel közösséget érezni[,] sőt azokat még érintetlenül is hagyni, nem tudnak és nem akarnak.

Ily tiszta jogi helyzetnek kialakítása nem csak megtisztítaná az országot⁴ tagjaitól, hanem azt az előnyt is eredményezné, hogy ily súlyos következmények gondolkozóba ejtenének⁵ sok tétovázó elemet, és egyik vagy másik felfedezze szíve mélyében oly régi összetartozási érzelemmaradékokat, melyek kiábrándíthatnák még a mindenféle kívülről behatott suggestziókból.

⁴ E szó mellett a jelző helye üresen maradt.

⁵ A kéziratban: „ejtene”.

Ami előttem lebeg, oly törvényes intézkedések életbe léptetése volna, amelyek ne csak az állam ellen elkövetett bűncselekményeket fenyítsék, de amelyek lehetővé tegyék, hogy ha valakire rábizonyult az állam iránt ellenséges vagy az állam sérthetlensége és épsége ellen irányuló lelkület, az az állampolgárság elvesztése mellett az ország területéről ítéletileg kiutasítható, és ingatlan vagyona, ha bünfenyítő eljárás is volt, elkobozható, különben kisajátítható legyen.⁶

Kisajátítás, a német „Enteignungsgesetz” némi analógiájával. Lényeges különbség azonban az volna, hogy a porosz törvény nemzetiségellenes és germanizáló irányú. Nálunk célképpen csak állambiztosításról van szó bűnös vagy ártalmas egyéniségek ellen.

Földbirtokpolitika egy másik, külön feladat.

Telepítés kell, de nem elég a célra.

Érzem, hogy nagyon rendkívüli orvoslatról van itt szó, és az osztracizmus^{**} fogalmával juthatunk kellemetlen vonatkozásba, de rendkívüli a nehézség is, melyet le kell győznünk, hogy Magyarország, mely történetének minden szakaszában, anélkül, hogy bármikor is irtó háborút folytatott volna, keresztülvitte a megélhetést „vendégei”-vel, a nemzetiségi harcok mostani kiélesedett fejlődésében is jog, törvény és méltányosság alapján tudja megvédeni állami egységét a lappangó kikezdések ellen is, melyek nem a legkevésbé veszedelmesek.

Az állam messze elmehet nemzetiségi faji élet- és fejlődéskörülményeinek tekintetbe vételében, egészen azon határig, melyet politikai nemzeti és kulturális egysége szab.

De kell hogy törvényes eszköze legyen megszabadulni azon elemektől, melyek ama keretbe kifelé sóvárgó legyőzhetetlen lelkületüknél fogva beilleszkedni nem tudnak. Ám boldoguljanak másutt, de ne mételegessék ezt az országot és ne tapodjanak [sic!] területéhez, amely sehol sem nemzetiségi, de mindenütt egységes, oszthatatlan és magyar.

34

[1914 dec. elején]

A Rómában működő emigráns Horvát Választmány gr. Tisza István elleni tiltakozó nyilatkozata¹

A külföldön élő horvátok, akik szerencsés véletlen folytán még idejében elkerülték a bebörtönzést és az üldözést, mellyel az osztrák–magyar hatóságok különböző formában megakadályozzák a horvát nép képviselőit, hogy saját földjükön valódi érzelmeiket kinyilatkoztassák, a felvilágosult és szabadelvű európai közvélemény előtt határozottan tiltakoznak azon Tisza gróf gáncsoskodásai ellen, aki félre kívánja vezetni az európai közvéleményt az Osztrák–Magyar Monarchiában uralkodó valószínűsítő helyzetet és azon valódi érzelmeiket illetően, melyek a horvát népet eltöltik.

Az alulírott Horvát Választmány mindenekelőtt kijelenti, hogy teljes sikertelenséggel fog végződni Tisza gróf azon kísérlete, hogy elválassa a horvát nép ügyét a szerb nép ügyétől, s hogy semmit sem fog használni az a nyomás, melyet most alkalmaznak Horvátországban a horvát nép és képviselői ellen. Kijelentjük, a horvát Szábor ünnepélyes nyilatkozataiból az következik, hogy a horvátok és szerbek olyan egységes népnek tekintetnek, melynek azonosak az ideáljai, mely a hazai föld, név és nyelv egységéből következően egy és oszthatatlan, s mely szétdarabolva eddig azok tevékenysége folytán volt, akik a mai napig egy részének sorsát irányították.

⁶ Az alábbi három bekezdés mellett az üres hasábon utólagos fogalmazvány (más tollal) anélkül, hogy beszúrása ide jelölve volna.

^{**} Cserépszavazás az ókori Görögországban az államra nézve veszélyesnek tartott személyek száműzésére.

¹ A közölt nyilatkozat eredeti címe és lelőhelye: *Hrvatski odbor u Rimu protiv grofa Tisze*. (A római Horvát Választmány Tisza gróf ellen.) Közli: Šišić, Ferdo: Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914–1919. Zagreb 1920, Matica Hrvatska, 12–14. l.